

A TÖMEG A VILÁGSZINPADON

Irta SZÁSZ ZOLTÁN

I.

Már a régi jó békevilágban sem szerettem azt, ha egyes politikai pártoknak, olykor nem is széles rétegekre támaszkodó pártoknak a hírlapjai és vezérei állandóan az ő „tömegeikről” beszéltek. A mi tömegeink így, a mi tömegeink úgy! Mintha nyájakról vagy csordáikról beszéltek volna. Pedig ezekben az időkben inkább csak szólam volt ez a mi „tömegeink”, mert azok a pártok is, amelyek mögött tömegek álltak csak ritkán gyűjtötték ezeket együvé s még ritkábban tüntettek az így egybegyűjtöttek nagyságával és fegyelmességével. S különben is a népgyűlés, a tüntető felvonulás ekkor szépen beleilleszkedett a másféle politikai megnyilatkozási formák közé, a mindennapi élet másféle elemekből is összeadó hullámverésébe. Ma egészen más a világ képe. Ma az a helyzet, hogy alig lehet mozdulni a tömegektől, ma a tömegek tömegestől jelennek meg s térben és időben előzönlök a világot.

Egész politikai rendszerek a tömegekre vannak alapítva. Nem a népre, nem a nemzetre, nem a választó polgárságra, hanem tömegekre. Számunkra, közép-európai s egyben magyar emberek számára első ízűtől ebből a világból a pesti bolsevizmus adott. Ekkor az jellemezte az életet, hogy az utcák kihaltak, a kávéházak és vendéglők üresek, az ablakok lefüggönyözöttek voltak, minduntalan végighullámozott azonban a városon egy ilyen vagy olyan felvonulás s minden harmadik ház ablakából valamely gyűlés zaja hallatszott ki. Az emberek egyenként vagy két-hármasával nem szerették mutatni magukat, ha az utcán jártak, lapulva surrantak el a fal mellett, ha azonban tömegben jelentkeztek, úgy viselkedtek, mint akiké az egész világ. Tartósabb, szélesebb hullámokat vetve ez az új világ az orosz bolsevizmus alatt jelentkezett, amiről mi már csak híradásokból értesültünk, de egyenesen itt az orunk előtt zajlott és zajlik Németországban. Különösen a nemzeti szocializmus uralmának kezdő hónapjaiban ez a hatvanötmillió ország egy óriási hullámfürdő volt, melyben a mesterségesen összegyűjtött és ide-oda mozgatott tömegek voltak a hullámok, a fűrherek pedig a fürdőzők. Olykor egy kis vér is vegyült a hullámok közé, de ez csak bizarrabbá tette a grandiózus hullámjátékokat.

II.

Térjünk azonban át szelidebb képekre. Másféle tömegek is ott nyüzsgönek a föld arcán. Ha valami Mars-lakó megfelelő távcsövekkel vizsgálgatná ennek a bolygónak az ábrázatát, észrevehetné, hogy a városok határában elterülő szabad mezőségeken vagy bent a városi házakal körülvett térségeken, külön a sokaságok befogadására épített építményeken vagy magán a sík földön szorongva, mindenütt tömegek gyülekeznek. Tíz és tizezrek néznek sportmutatványokat, ezrek és ezrek szabadtéri színházi előadásokat. Hosszu vagónkigyók szállítják a tömegeket ezekhez a látványosságokhoz s mindenütt hozzátartozik az élvezethez magához, amit a látványosság nyújt, az is, hogy ennyi ember együttesen élvezzi. Ez ma egy kortűnet. Persze egészen új dolog nincs a világon, a múltban is voltak tömegfelvonulások, egyházi körmenetek, cirkuszi és színházi előadásokat néző sokaságok. De mindezek szerényebb emberhullámok voltak, kisebb körzetekből gyűltek össze s mozgásaik útjében sem volt olyan heves, mint a maiaké. A politika, a sport, a művészet, a szórakozás ma mind a tömeg jegyében áll. Jó ez?, kérdelem én s a feleletem az, hogy úgy ahogy ma van, nem jó.

Természetes, holmi odi profanum vulgus-ról szó sem lehet! Bár a mai megbomlott világhelyzetben sokszor bajnak

tűnhetik fel, hogy kétmilliárdnyian élünk ezen a földön s bár abban is van nyilván valami egyoldalúság, hogy ezen a kis földrészen, itt Európában a lakosság az utolsó száz év alatt csak lélekszámban emelkedett több mint kétszeresre, de gazdasági fejlettségben, szabadságszeretletben, erkölcsi értékekben lassabb tempóban gyarapodott, azért, jól meggondolva a dolgot, az, hogy sokan vagyunk, akár az egész földön, akár itt Európában, mégis inkább öröndetes jelenség. Sok ember, sok fejet és sok kart, sok tudást és sok erőt jelent s ez célszerű munkafelosztást tesz lehetővé, ami pedig minden civilizáció és kultúra alapja.

S ha ezek a hatalmas embermasszák a földnek nem is minden pontján a tehetségek dus bányái s nem minden országban jelentkeznek, mint az értelmes és a finomság virágoskertjei, azért mégis mindenütt olyan lényekből állnak, akiknek nemcsak a képességeik, de jogaik is megvannak minden szabadságra és szépségre. Hogy pedig a mai közlekedési lehetőségeket kihasználva, tömegtelen ember igyekszik a világot megismerni, hogy utazik, idegen tájakat és városokat keres fel, nagy hullámokban áramlik ide-oda és gyülekezik együvé, ez is, mivel tudásszomjra és kulturősztonre vall, rokonszenves jelenség.

III.

Mindez így magas szempontból nézve helyes és szép. Ez a helyesség és szépség azonban nem jelenti azt, hogy a mai tömegkultusz, az emberiségnek ez a mai eltömegesedése, ami a mai korra rányomja bélyegét, szintén öröndetes. Nem, sőt politikában, sportban, művészetben és szórakozásban egyaránt aggályos. Leginkább természetesen a politikában. Finom, de maradi szellemek gyak-

ran hangoztatják, utalva a mai tömegmozgató uralmakra: „íme, ez a demokrácia!” Ami persze hatalmas tévedés, ha nem rosszhiszemű rágalom. A valóság az, hogy soha semmiféle politikai uralom, se az abszolút monarchiák, se az alkotmányos királyságok, se az értelmi és vagyoni cenzuson alapuló konzervatív liberális uralmak nem támadták és tagadták meg olyan harsányan, olyan gyűlölködve, olyan örök időre szólóan a demokrációt, mint éppen ezek a folytonos tömegmozgósításokkal dolgozó diktatúrák. Igaz, a demokrácia is dolgozik népgyűlésekkel, sőt tüntető tömegfelvonulásokkal is. De ez csak egyik harci eszköze a sok közül. Igazi lényegét adó megnyilatkozási formái az általános titkos választás s a közszabadságok, azaz a polgárok állandó kritizálási és ellenőrzési lehetősége a kormánnyal szemben, éppen az tehát, amit ezek a tömegek istenítő diktatúrák eltiportak. A demokráciában is egy sokaság, a választópolgárság az alapja és főirányítója az állami életnek, de ez nem mint ide-oda vonuló csorda lép fel, hanem egyénekre oszolva, a szavazófülkében adva le szavazatát, érezteti hatalmát. A diktatúrában ellenben a tömeg statisztéria, mely csak mint tömeg üvölthet, de egyénekre oszolva nem számít semmit. Pedig csak attól a tömegtől, csak attól a sokaságtól várható igazi építő erő, amely a benne rejlő energiákat egyénekre oszolva váltja elhatározássá, akarattá, cselekvéssé. A tömeg, mint tömeg olyan, mint a vihar, csak üvölteni és rombolni tud, de két fadarabot nem tud egymásba illeszteni. Magasabbrendű működésről nem is szólva.

Még Mussolini is, akinek pedig igazán nem kell a szomszédba mennie egy kis tulzot tömegkultuszért, azt hirdeti, hogy csak a megszervezett tömeg képes nagyot alkotni. Ez azonban még nem is az egész igazság. Nem a megszervezett, hanem az önmagától szabadon szervezkedő, csupa öntudatos egyénből összerakódó közösség az, ami az emberiségnek új és magasabbrendű életformáját jelentheti. A tömegek itt vannak a történelem és az élet színpadán. Ezt tudomásul kell venni. Most jön az új történelmi feladat, megóvni őket, beoltani őket a csordaszellem vezetésével ellen s szabad, értelmes emberek szervezeteivé, gyűlekezeteivé, egyesületeivé, társasággá vagy közönséggé tenni őket.

GIPSZ ÉS TALMI

Irta HATVANY LAJOS

BUDA HALÁLA. Vagyunk még néhány rajongók, akik melankólikusan járjuk Buda utcáit, hogy a hajdanvaló szépség nyomait keressük.

Szépség? Igaz-e, hogy szépek voltak a budai utcák? Amikor egyszer néhai Jakob Wassermann-t kalauzoltam végig a Váron s felhívtam a hallgatogalt magam elé tekintő írót, hogy méltassa legalább egy tekintetre a Fortuna-utcának szűzi romlatlanságában megőrzött házát, — Wassermann busan szemöldöke alatt megforgatta kidülledt, lassu szemét s azt felelte nekem:

— So was giebt's in viel besserer Form, in jeder oesterreichischen Provinzstadt... (Ilyesmi akad — és pedig sokkal tökéletesebb formában minden osztrák vidéki városban.)

Ez az ítélet meghökkentett. Szíven ütött. Főleg azért, mert ha pártatlanul igyekeznék ítélni, be kellene vallanom, hogy igazságos. Mert adva van a Várhegy és a Duna, — adva van a Várhegy és a budai völgyek... adva van a Gellért és adva van a Rózsadomb, meg a Duna, meg a hőforrások a folyó partján. Megannyi csoda egy nagy város közepén, — kérdés, hogyan lehet mindezt eltakarni s a fővárosi embert egy csapásra fosztani meg a budai hegyek levegőjétől, meg a dunai friss szellőtől? Kérdés, hogyan lehet ennyi szépséget porba, piszkosba, nemtelen téglák bűzébe fojtani? Ezekre a fájó, szinte megoldhatatlan kérdésekre a budapesti találékony építőművészek a Fő-utcának, a Horthy Miklós-utnak és a Zsigmond-utcának megépítésével adtak émelelyt választ. S aki a Várból, akár északon, akár délen, akár a Dunapart, akár a Krisztinaváros felé lekanyarog a völgybe, annak el kell keserednie, ha az egymás hegyén-hátán összeviszva épített, kilátáselállító házsorok zengőzugaiban halad végig.

A természet megadta a magát. A Közmunkatanácsnak és a városi tanácsnak so-

merős életnek, nekem oly kedves hagyományai.

*

VÉGZET A TÉGLÁKBAN. A múlt század elején, József nádor elnöklete alatt, alakult egy *Verschönerungs-Comissio*, amelyben a főherceg és a magyar uriosztály összefogtak, hogy Budának és Pestnek egy közös terv ihletében adják meg karakterét. A biztos izlés s korszak nemesi és főnemesi írónak nyelvében is megtalálta a maga stílusos kifejezési formáit. Ez az élető principium a kiegyezés óta, mintha kipusztult volna azokból az osztályokból, melyeknek izlése: a megrottott Buda és Pest, — irányja: a taszilói gügyögés. Márpedig, ha egy osztályból a teremő lélek és a művészi fogékonyság egyaránt kieszték, akkor ez annak biztos jele, hogy társadalmunk vezetői elszakadtak a századtól, amelyben élnek.

A polgárság, mely más, boldogabb hazákban átvette a történelmi osztályok kezéből az uralmat, nálunk, fájdalom, felemás keverék, amely uralkodásra képtelen mivoltának szegyenletes szimboliumát a pesti körút építkezéseiben emelte.

Ne hivatkozzék senki a fővárossal szemben az eredeti építészeti jellegét megőrzött tösgyökeres vidékre. Mert a magyar tanya és falu nomádok öröksége, melynek aligha vannak kiképzésre érdemes architektónikus formái. Inkább néprajzi, mint építészeti értékeségek. S ha mégis a vidék ki akar tenni magáért, hát a falu s a vidéki város egyaránt a körúti stílus drága pénzen emelt fővárosi példányainak olcsó utánzásáiban leli kedvét.

*

UTAZÁS ELŐTT. Mégis, valahányszor utazás előtt állok, nehéz szívvel válok el Budapesttől, ahol minden egyes telek jólismert történetéből s minden egyes épületnek ábrándkeltő vagy haragra lobbant cikornyáiból úgy olvasom le s úgy szívom ki ennek a bennem és helyettem élő városnak történetét, mint Champollion a hieroglifákból az ókori Egyiptomot. Megszűnök lenni, ha az életnek e keserű forrását kiszikkasztja az idegen táj, idegen nép, idegen város.

A VIDÉKI VÁROS LELKE. Győrben vagyok, de mintha még Budapestben volnék. Ugyanazok az örömdök, ugyanazok a fájdalomak. A természet Győrhez sem volt fukar. Történelme is van a városnak, mert Marquis Antonius, a legbülcsebb uralkodó, ebben a városban s ennek a Rábának partján ütött tábor, hogy megírja a földöntúli jutalmat nem igérő, babonától mentes, önzetlen erkölcsnek legemberibb evangéliumát. De Győr is úgy járt, mint Pest és Buda s minden magyar város. Amit a rómaiak építettek, azt lerombolták a magyarok, — a magyar építkezést (ha ugyna volt!) a törökök, — a török várost a török hódoltság után ideletelepült svábok s a svábok kispolgári városának képét a fővárost utánzó barbár nagyzási hóbort kavarta föl. Csak itt-ott egy-két síkator maradt meg karakterisztikus német névjelző táblával, — egy-két ház a Rába hídja körül s fönn a Püspökvár palotája emlékeztet rá, hogy ennek a miniatűr Pestnek multja is van. Még az öreg színházat is lerombolták, mely ha nem is építészeti remekmű, de mindenesetre a magyar reformkornak sárga melanchóliában omladozó, oszlopos előcsarnoku erekléje volt. Talán ebben is Pest példáját akarták követni a győriek, kiket nem hagyott nyugton az ország első, állandó színházat leromboló főváros példája?

Mégis, ha az utazó nem siet, akkor Győr utcáin éppúgy, mint Budán, a kapuk mögött találja meg a Kisfaludyak szülővárosát. Néha meg éppenséggel az utcán is otfeledtek egy-egy régi udvarházat, melynek méreteit, formáit, oszlopaikat, diszítéseit és dobormúveit azonban a vaskos firmatáblák teszik felismerhetetlenné... *Krámer és társa* vagy: *Nagy József és fia* otromba betűikkel bontják meg a ház arányait... A magyar városok eredeti szépségének visszavarázslására gyakran nem kellene egyéb, mint a homlokzatot levakarni és a cégtáblákat eltüntetni...

Ami természetesen nem jelenti azt, hogy a városok fejlődését pusztán esztétikai kedvtelésből megakasztani szeretném. A Kisfaludyak Győre, Virág Benedekék Budája és az Auróra kör Pestje épp úgy idejét multa, mint a mult századeleji irodalom. Rombolni szabad, sőt mi több, muszáj is, ha az új építkezések méltók a régiekhez. Ami alatt nem kell okvetlenül történelmi stílusban való új építkezést érteni.

München régi, legszebb házait, szemem láttára rombolták le s a legmodernebb bérházakat építették helyükbe... S az utcák, terek harmóniája mégis teljes. Nálunk azonban, ha a budai Disz-téren lerombolják a Marczibányi-házat, a magyar uraság patriciusi otthona helyébe silány és sivár bérpalota kerül, mely bánt és bosszant, ahányszor elhaladok előtte. Az öreg Kazinczy meghatva sétált végig a mai Doróttya-utcán a Dunapartig s bámulta az egyöntetű stílusban kikelt új várost, melyben az ő széplelkének álma szerint épülő, új Athén vélt látni. Én még jártam annak az új Athénnek andalítóan avultas utcáit, tereit. Fájdalom, hogy a mai városi házak élete: alig hetvennyolcvan év. Eljött az idő, amikor megérték a rombolásra. Ez, ha még oly keserves is,

bele kell nyugodni. De amibe nem lehet belenyugodni, hogy ugyan miért kellett a Lánchid elé Gresham-palotát építeni? S miért vannak nemcsak Győrnek, hanem Szegednek, Debrecennek és Kecskemétnek talmi Gresham-palotái?

Ezek a szépségükben megbontott utcák és házak, mindenben a mi felemás, talmi társadalmunk képére formálódtak, melyet a hozzánk szivárgott, de föl nem szitt szabad-
elvétség és szabad verseny kiforgattak ugyan

eredendően agrárfeudális rétegeződéséből, azonban ahelyett, hogy tövéről-hegyére megújították és átalakították volna, csak vékony polgári gipszhomlokzatot raktak az ősi kövek és málladozó téglák fölé, melyeknek még épségben megőrzött arányait is, éktelenül szelik ketté az oda nem való cég-táblák, mint a kelete nsoha meg nem honosodott s ennélfogva eltorzult nyugati életformáinak szemet-lelket sértő és durva jelleményei.